

DONES D'ANDORRA

El llibre *Dones d'Andorra* que vam publicar juntament amb la Lali Garcia Puy i amb el suport de Crèdit Andorra i de Gala va sorgir com una iniciativa destinada a recollir de primera mà i en primera persona les vivències d'un grup de dones d'Andorra que, al nostre entendre, havien conegut una època històrica cabdal, i van fer la transició d'una era amb hàbits i costums locals quasi medievals cap a una era moderna marcada per l'inici de la globalització.

EL LLIBRE HA ESTAT, UNA AVALUACIÓ BASTANT EXACTA DEL QUE EREN ELS COSTUMS I LES FORMES DE VIDA A ANDORRA EN LA DARRERA PART DEL SEGLE XIX I LA SEVA EVOLUCIÓ FINS A COMENÇAMENT DEL SEGLE XXI

Com que havíem d'acotar la recollida d'informació, vam seleccionar dones andorranes, nascudes en el primer quart del segle XX i que estaven disposades a lliurar-nos els seus records amb la seva parla i accent.

El llibre —els que l'heu pogut llegir ja ho sabeu— ha estat, doncs, una avaluació bastant exacta del que eren els costums i les formes de vida a Andorra en la darrera part del segle XIX i la seva evolució fins a començament del segle XXI.

Vull precisar, cosa que no vaig fer en la presentació del llibre, que la Lali i jo ens vam limitar a recollir aquests records i vivències sense entrar a valorar la certesa o la justesa d'allò que se'ns explicava. És evident que la memòria de les entrevistades podia fallar en alguns moments, o que la versió que ens donaven era la que elles ens volien donar; potser contrastada amb altres protagonistes, hauria pogut divergir substancialment.

Finalment, cal mencionar i agrair la gran acollida que va tenir el llibre no solament prop de les famílies de les dones entrevistades i de la societat andorrana en general, sinó també prop de nombrosos lingüistes estudiosos de la parla catalana als Pirineus, que han referenciat diverses vegades extractes, expressions i vocabulari del nostre recull.

Anàlisi transversal de les històries

Mitjançant una recerca transversal de les vivències comentades vaig poder contrastar les diferències més importants que hi ha hagut entre la forma de vida de la població femenina d'aquella època i la de la nostra.

Aquestes diferències es basen essencialment en 5 factors:

- El concepte de la “casa” com a fil conductor de qual-sevol història personal.
- El tipus de convivència familiar, amb diverses generacions sota un mateix sostre.
- El rol de la comunitat social en les vides de les nenes, noies i dones.
- El pes de la religió sobre les persones, i més concretament sobre les dones.
- La resignació o la submissió al destí, que va fer que en sociologia es definís aquella generació com la del silenci o la de la resignació.

Ja vaig detallar àmpliament aquests apartats en una conferència el Dia internacional de la dona, el març del 2006; tot i així, si algú hi té interès, ho podrà trobar en l'annex adjunt al final de la meva intervenció.

Reflexions i preguntes d'una dona d'avui fruit d'aquesta experiència

Les dones d'avui sabem bé la importància que té el treball, ens hem criat sabedores que el treball dignifica, que forma part d'un àmbit de la nostra vida que és irrenunciable ja que és el que ens permet no solament afavorir la nostra autonomia, sinó també desenvolupar els nostres coneixements, les nostres capacitats i, perquè no, desenvolupar un altre tipus de relacions. El treball -remunerat, s'entén- és una manera de guanyar-se la vida, de ser independent en relació amb la família, però també és una base per a la integració social, pel reconeixement professional i personal, i, en definitiva, és un estrat més de la nostra identitat.

Si les dones que ens van criar no haguessin estat alhora protagonistes i víctimes de la seva generació silenciosa, creieu que la nostra consciència d'alliberació pel treball seria la mateixa?

La societat ens ven des de fa temps que la nostra participació en l'economia és fonamental, però la percepció que la nostra contribució individual o col·lectiva és imprescindible per a la generació de valor i de riquesa no tindria cap impacte si al darrere no hi hagués la nostra voluntat de dones de contribuir i de participar-hi.

PER CANVIAR LA NOSTRA SOCIETAT ENS MANCA TEMPS I, SEGURAMENT, MOLTA ENERGIA; PERÒ ENS MANCA TAMBÉ PERSPECTIVA HISTÒRICA PER APRENDRE DE LES NOSTRES AVANTPASSADES, I PENSAMENT CRÍTIC PER DESDRAMATITZAR I VALORAR EN EL PUNT JUST COMPORTAMENTS I COMENTARIS FRUIT D'UNES VIVÈNCIES D'ALTRES TEMPS

Penseu que la nostra voluntat d'autonomia i de contribució seria la mateixa si no ens haguessin precedit dones que, tot i aportar treball, no van gaudir mai de reconeixement ni de visibilitat explícits?

L'estat del benestar està en crisi; els més reaccionaris diuen que és culpa de les dones, que han deixat el rol tradicional d'organització de la llar, d'atenció als infants, als padrins i, en general, a la família. El concepte de conciliació, en el sentit de repartir responsabilitats, ha esdevingut clau quan es parla del nou model de societat basat en la igualtat de gènere.

Creieu que el fet històric que les nostres avantpassades compatibilitzessin l'atenció a les famílies amb la seva aportació a les activitats productives o de supervivència (sovint des de l'ombra), de manera que els homes podien dirigir i organitzar la societat i l'economia, no ha influït en la voluntat de les dones d'avui de participar en la política, en l'economia i, en definitiva, en l'evolució de la societat a la qual pertanyem?

Tampoc no podem deixar de parlar del pes de la religió i del rol de la comunitat social, que han marcat el destí de totes aquestes dones d'Andorra, però també de dones d'altres països i indrets (rurals, remots o allunyats de la modernitat), en què les tradicions, les supersticions o les malevolències han malmès -i fins i tot a vegades destruït- destins.

Si no fos per elles i els seus influxos, penseu que les dones d'avui -les que tenim el privilegi de poder-nos expressar públicament- manifestaríem les mateixes reivindicacions per la igualtat, lluitaríem pel dret al nostre propi cos, i seríem igualment combatives contra les discriminacions de què parlem, dia sí, dia també?

Per canviar la nostra societat ens manca temps i, segurament, molta energia; però ens manca també perspectiva històrica per aprendre de les nostres avantpassades, i pensament crític per desdramatitzar i valorar en el punt just comportaments i comentaris fruit d'unes vivències d'altres temps. Definitivament, ens cal seguir sent combatives per transmetre amb fermesa, però també amb sentit de l'humor i amb respecte a les generacions futures, la necessitat d'aquesta lluita per aconseguir una societat realment igualitària i no solament des de la perspectiva del gènere.

Per acabar, i en homenatge a les dones entrevistades (gran part de les quals malauradament ja ens han abandonat), m'agradaria reprendre unes paraules de l'escriptor argentí Jorge Luis Borges que diuen: "Som la nostra memòria, som aquest quimèric museu de formes inconstants, aquest munt de miralls trencats".

Annex

Anàlisi transversal detallada de les característiques principals de les formes de vida de les dones d'Andorra

1. La casa

El concepte de la casa és un fil conductor en totes les vivències.

La casa és entesa com un conjunt patrimonial de béns que inclou la casa, la cort o la borda, les terres, els animals, els estris, però també engloba la família, que sovint en comparteix el nom, i oblida fins i tot en alguns casos els cognoms dels integrants familiars que hi viuen; en tenim molts exemples que encara perduren avui.

La tradició fa que la casa, com a estructura patrimonial i social, hagi de passar de pares a fills sense dividir-se per assegurar-ne la perennitat, sobretot si es tracta d'una casa petita amb pocs béns. Per això, la figura de l'hereu o de la pubilla, figures comunes a Catalunya i a part del Pirineu francès, és fonamental a l'hora de la transmissió hereditària.

1.1 La pubilla

L'hereu o la pubilla, habitualment el més gran dels germans, hereta tots els béns, dels quals s'ha de cuidar, però també hereta el rol social de cap de casa amb responsabilitats sobre els familiars que viuen a la llar.

La responsabilitat primera de la pubilla o de l'hereu és mantenir la casa, gestionar-la, fer-la prosperar per poder-la transmetre i evitar-ne la desaparició, que, si escau, és percebuda pitjor que una defunció.

Si bé la dona no té el dret de vot, en les cases en què hi ha pubilla aquesta darrera és la que decideix sobre el vot que cal realitzar, encara que l'emeti físicament el seu marit.

En les vivències recollides, el fet de ser pubilla és viscut de forma ambivalent: per una banda hi ha l'orgull de ser la mestressa i d'ostentar la representativitat de la casa, però algun cop el fet també va lligat a una certa frustració per no haver pogut marxar a fora, a treballar o a estudiar, i haver hagut de carregar amb més responsabilitats de les, potser, realment desitjades.

També les opinions expressades per altres dones sobre les pubilles són sovint contradictòries, oscil·len entre el respecte i la consideració a dones mestresses, però també parlen del temor de suposar-les extremadament autoritàries.

2. El tipus de convivència familiar

2.1. El nucli familiar

El nucli familiar està habitualment compost per tres o quatre generacions que conviuen sota el mateix sostre: els padrins, els pares, els tiets o tietes concos (solters), els germans o germanes solters i, quan arriben, els fills.

La distribució del treball de la casa es fa en funció del nombre i les característiques dels membres de la família; les dones s'ocupen més de la cuina, de la llar, dels infants i de l'hort, poden cuidar els animals i ajudar al camp, però, si és necessari i de manera encara força excepcional, també podran treballar a la fàbrica (per exemple, fent caliquenyos des de casa) o desplaçar-se a treballar en algun altre indret.

Pel que fa als homes, s'ocupen més dels treballs del camp, menen el bestiar, van a fires i, quan en tenen la necessitat, van a treballar fora d'Andorra per mantenir la família.

Els nens formen part de la casa i, si a les èpoques de més fred alguns van regularment a l'escola, quan arriba al bon temps, si les necessitats de la casa ho requereixen, també participen en les tasques del camp o en el manteniment del bestiar.

2.2. El matrimoni

El matrimoni té una gran consideració social; des del punt de vista de la casa, és imprescindible per assegurar-ne la perpetuïtat, i la influència del clergue el fa imprescindible per a la reproducció i "l'èxit social".

Les generacions més antigues es troben majoritàriament amb casaments arreglats, que preparen les famílies per qüestions de propietats que s'agrupen o, més simplement, per qüestions d'amistat o de família. D'altres també són propiciats pel clergue; en aquest cas

veiem com els casaments també es fan entre andorrans i catalanes, o viceversa.

En algunes parròquies, la proximitat geogràfica amb França o amb Catalunya fa que es formin parelles transfrontereres; per als homes, l'oportunitat d'assistir a fires de la veïna Catalunya és una altra forma de trobar esposa fora d'Andorra.

Dels tipus de parelles que trobem, la majoria són de cabalers o cabaleres casats amb una pubilla o un hereu, seguits per casaments entre cabalers; els més excepcionals són matrimonis entre una pubilla i un hereu.

Més tard, amb la creació de FHASA i l'arribada de refugiats de la guerra civil espanyola, s'incrementen els matrimonis entre andorranes i immigrants espanyols. En aquestes generacions més modernes, com la de les nostres protagonistes, encara hi trobem algun casament convingut, però en són menys; la majoria comenta que ha triat un company del seu gust o, fins i tot alguna vegada, en contra de l'opinió de la seva família.

EL MATRIMONI TÉ UNA GRAN CONSIDERACIÓ SOCIAL; DES DEL PUNT DE VISTA DE LA CASA, ÉS IMPRESCINDIBLE PER ASSEGURAR-NE LA PERPETUÏTAT, I LA INFLUÈNCIA DEL CLERGUE EL FA IMPRESCINDIBLE PER A LA REPRODUCCIÓ I "L'ÈXIT SOCIAL"

2.3. La cabalera o el cabaler que es casa amb l'hereu o la pubilla

La dona que es casa amb l'hereu aporta habitualment una dot si la seva família la pot assumir. Es tracta majoritàriament de roba de casa, d'algun moble, arca o armari, i molt més excepcionalment, d'algun animal, terra o diners.

L'home que es casa amb la pubilla pot aportar alguna eina, però generalment no se li exigeix dot, ja que s'entén que aporta la seva força de treball a la casa, necessària com dèiem abans per mantenir-la i fer-la prosperar.

La dona o l'home que es casa amb l'hereu o la pubilla té una consideració social ambivalent: per una banda d'admiració, si es tracta d'una casa gran, però també sovint de compassió, ja que en alguns casos s'entenia que passaven sota la subordinació del sogre o la sogra, o del seu cònjuge, que eren el cap de casa, amb tot el que podia significar de càrrega de treball o de submissió als bons o als mals tractes.

UN ALTRE TÍTOL DEL LLIBRE *DONES D'ANDORRA* HAURIA POGUT SER *COSES QUE HAN DE SER*. ÉS LA FRASE MÉS REPETIDA, I AMB POQUES VARIACIONS, PER PART DE LES NOSTRES DONES D'ANDORRA

2.4. La cabalera que es casa amb cabaler i crea una casa nova

La fundació de noves cases està supeditada a una disponibilitat econòmica per poder disposar d'un hort on fer-hi una casa nova, fet relativament rar a finals del segle XIX quan, com hem dit, el patrimoni s'havia de conservar indivís, però a partir de l'obertura econòmica, en què homes i dones comencen a treballar i perceben un salari, molts cabalers i cabaleres es casen i funden una nova llar.

2.5. Els concos

Els i les que no es casen queden lligats a la casa sota la responsabilitat de l'hereu o la pubilla; el seu estatus és majoritàriament el d'un treballador més, que treballa a la casa sense sou però a canvi de la manutenció. La consideració social que els envolta és habitualment la compassió, perquè s'entén que no han tingut la sort de casar-se.

3. La comunitat social

La influència de la comunitat és molt important. Si haguessim de fer un esquema per descriure la importància dels diversos cercles socials que rodegen les persones, podríem veure una forma de diana en què el punt central seria la casa, el primer cercle seria el veïnat, el segon cercle seria la família; el tercer cercle, el poble; el quart, la parròquia; i el cinquè i últim, el país.

LES DONES SÓN, EN TOT MOMENT, LES MÉS VIGILADES
PELS ULLS DE TOTHOM, EL SEU COMPORTAMENT
HA DE SER IMPECABLE, SOBRETOT EN LES FESTES
I ELS BALLS, O EN EL TERRENY DEL FESTEIG

3.1. El veïnat

Per les generacions, la primera i més important vinculació és la del veïnat, és on es troba el suport en les penes i les alegries, s'hi comparteix les malalties, els naixements i les defuncions, les tasques feixugues del camp, però també la matança i les vetllades.

3.2. El poble

Com he dit, després hi ha la família i el poble, amb els quals es comparteixen més aviat les activitats religioses i festives, quan no és el treball comú, com pot ser fer la bugada.

El pes de la comunitat és important a causa de la facilitat de conèixer les realitats dels uns i dels altres; és freqüent la crítica, la burla, fins i tot se'ns relaten algunes anècdotes de baralles al riu o al safareig.

3.3. Les dones/noies vigilades

Les dones són, en tot moment, les més vigilades pels ulls de tothom, el seu comportament ha de ser impecable, sobretot en les festes i els balls, o en el terreny del festeig. Algunes vivències relaten el cas de noies que "s'han deixat enganyar", la qual cosa vol significar que han tingut relacions prematrimonials i s'han quedat en estat.

Curiosament, no es critica el fet de tenir relacions, però sí l'embaràs. Aquesta intolerància social porta a l'avortament, i de vegades fins i tot a la desaparició d'algun nounat. La major part dels testimonis femenins són, en aquests casos, més aviat de solidaritat i de compassió vers aquestes noies que no de crítica.

4. El pes de la religió

4.1. Les celebracions religioses

Les celebracions religioses, com les estacions de l'any, són el que, al meu entendre, marquen el ritme de la vida de la comunitat.

Al llarg de tot l'any el calendari ofereix tot un reguitzell d'actes i celebracions que fixen la vida de les nostres dones, com també ho fan els diumenges amb la missa o el rosari, que moltes de les nostres entrevistades qualifiquen com una de les poques distraccions que tenien...

4.2. La discriminació de la dona per l'Església

La major part de les dones estan subjectes al poder de l'Església i del clergue, de manera molt més important que els homes; com a tot Europa, hi ha multitud d'aspectes que podríem tractar sobre aquesta qüestió, però necessitariem més d'una conferència per fer-ho. A tall d'exemple, el més destacat de manera crítica, per part de les nostres protagonistes, és el cas del bateig al qual la mare, considerada impura per l'Església, no podia assistir; havia d'esperar la missa de purificació que li feia el capellà per poder tornar a reintegrar la vida comunitària.

5. La submissió al destí

Un altre títol del llibre Dones d'Andorra hauria pogut ser Coses que han de ser. És la frase més repetida, i amb poques variacions, per part de les nostres dones d'Andorra.

Aquesta expressió reflecteix perfectament, al meu entendre, el seu estat d'esperit i la seva filosofia de vida: l'acceptació del seu destí, que amb tota humilitat consideren corrent.

Tots els que heu llegit el llibre podreu comprovar com s'hi parla de treball, de la multiplicitat de tasques que feien les dones al llarg de jornades laborals molt llargues, i de nits sovint massa curtes. També s'hi parla molt de la duresa de l'entorn: el clima, les malalties, els accidents, però també s'hi parla d'alegries, de festes, de balls i de solidaritat.

Reprenent el terme sociològic de "la generació silenciosa", les característiques d'aquesta generació van ser el treball dur, la paciència i el conformisme, el respecte, però també l'individualisme; capaces d'anteposar el deure al plaer, la seva màxima satisfacció era el treball ben fet i la consciència que els temps passats van ser millors.

6. El seu balanç

Valoren positivament:

- La nostra llibertat en la forma de vida: casament o solteria, maternitat triada, accés a la formació.
- En l'àmbit laboral, la nostra independència econòmica.
- En l'àmbit de la innovació tècnica, totes les eines que ens ajuden en el dia a dia: màquines de rentar la roba i de rentar plats, neveres, microones, però també tot el que contribueix a la difusió de la informació, com la televisió o Internet.
- L'evolució que han tingut els homes a l'hora de compartir les càrregues domèstiques i familiars.
- L'evolució social, que porta la societat a ser més tolerant i integradora.

Valoren negativament:

- La pèrdua de la relació interpersonal que hi havia amb el veïnat o el poble.
- La pèrdua d'una solidaritat femenina que anava més enllà de l'amistat.
- La pèrdua d'unes festes i diversions senzilles fetes sense grans despeses.
- La humilitat i una forma de vida que equipara tothom, rics o pobres, que avui s'ha perdut i que es transforma en grans diferències i nivells de vida.

Montserrat Ronchera Santacreu